

Dorthe Falcon Møller: Danske Instrumentbyggere 1770–1850. En erhvervshistorisk og biografisk fremstilling. Gads Forlag 1983. 332 s.

I *Humaniora* 3 1976–78 kan man læse om et trefløjet projekt under Statens humanistiske Forskningsråd med den fælles overordnede titel: Musik og musikalsk virksomhed i Danmark 1770–1850. Projektet blev iværksat af forskningsrådet i 1977 og omfattede dels Ole Kongsteds studier over musikerens vilkår i hovedstaden og købstæderne, Sybille Reventlows arbejde om musiklivet på Fyn og øerne (publiceret 1983) og endelig Dorthe Falcon Møllers undersøgelse af danske instrumentbyggere, hvis resultater som projektets første udkom i bogform 1983, og som her skal omtales nærmere. I den før omtalte redegørelse i *Humaniora* argumenteres der overbevisende for projektets afgrænsning af perioden, der var en gennembrudstid for musiklivet i Danmark. Hertil kommer, at den hidtidige forskning overvejende har bidraget til vor viden om musiklivet i hovedstaden, medens projektet i vid udstrækning inddrager kilder, der kan forøge vor indsigt i, hvad der skete i forskellige musikmilieuer ude i landet. Dette sidste gælder dog i mindre grad for DFMs arbejde, som nødvendigvis må lægge hovedaccenten på København, eftersom instrumenttilvirkningen stort set foregik her.

Bogen falder i to hovedafsnit: først en fremstilling af instrumentbyggererhvervets historie i Danmark og dernæst en alfabetisk disponeret biografisk del med en gennemgang af 120 selvstændige personers og firmaers virksomhed, suppleret med en alfabetisk fortegnelse over ansatte. Disse to afsnit er samarbejdet således, at den biografiske del rummer stort set hele det dokumentationsmateriale, som den erhvervshistoriske indledning bygger på. Og der gives en grundig gennemgang af de kildegrupper, der systematisk er gennemført som grundlag for biografierne. Hertil følger sig en række uhyre nyttige registre, som ordner stoffet ud fra forskellige synsvinkler: kronologiske fortegnelser over bevillinger, over borgerskaber i København og over patenter; et instrumentsystematisk register (med den veloplagte undertitel: hvem byggede hvad?), et alfabetisk opstillet geografisk register, der indplacerer instrumentbyggerne efter de lokaliteter, hvor de har haft deres virksomhed, litteraturliste og endelig et selektivt navneregister med hovedvægt på musikpersonligheder, som ikke optræder med en selvstændig biografi i bogen. Et egentligt sagregister er udeladt og forekommer også overflødigt set ud fra bogens behandling af sit emne – dette punkt skal jeg senere vende tilbage til. Hele dette håndbogs-apparatur kan således dårligt være mere facetteret og er udarbejdet med stor konsekvens og omhu – så selv om anmelderen har oplevet den lykke at finde en enkelt svips, skal hun afstå fra stolt at frembære den her.

DFMs bog er banebrydende i den forstand, at der mig bekendt ikke foreligger noget helt tilsvarende. Der findes en hel del leksikalt anlagte håndbøger om instrumentmagere i den vestlige verden. De er specialiserede, f. eks. på strengeinstrumenter, blæseinstrumenter eller tasteinstrumenter, og de meddeler

som oftest summarisk biografiske oplysninger samt mere eller mindre fuldstændige redegørelser for bevarede instrumenter og deres karakteristika. Men der har ikke tidligere været publiceret nogen dybtgående behandling af, hvad man kan kalde det samlede instrumentbyggerkorps inden for et geografisk afgrænset område i en bestemt periode, og navnlig er instrumentbyggernes erhvervsmæssige placering i deres tid og samfund stort set et underbelyst område. Til gengæld ved vi, at Sverige er godt på vej med et sådant arbejde, som på mange måder vil være beslægtet med DFMs bog. I en stor og interessant artikel i STM 1977 præsenterer Eva Helenius-Öberg, hvad hun kalder en præliminær oversigt til »Svenskt instrumentmakeri 1720–1820«. Denne annoncering af en kommende afhandling er i sig selv uhyre oplysende og giver gode muligheder for en sammenligning mellem danske og svenske forhold inden for den periode, hvor de to undersøgelser dækker hinanden. Herudover er der naturligvis noget at hente i spredte publikationer, og en særstilling indtager blæseinstrumenternes højborg Nürnberg med forfattere som Jahn, Wörtmüller og fremfor alt Ekkehart Nickel, som i sit store værk om træblæseinstrument-byggere (1971) giver en indgående redegørelse for ændringerne i disses sociale status og laugsorganiseringen i løbet af 1600-tallet. Når lille Danmark er så tidligt ude med en behandling af de fleste væsentlige instrumentbyggeres forhold, må en af årsagerne nok være, at landet netop er så overskueligt, en anden at vort arkivvæsen er så fortræffeligt og velorganiseret. Men det skal ikke hindre nogen i at kippe med flaget, også fordi projektet til opgaven har fundet en forsker, hvis talent i særlig grad ligger i det indsamlede og ordnede grundige arbejde, som er forudsætningen for, at resultatet kan bruges til noget. Og brugt bliver det. Fra Musikhistorisk Museum kan man melde, at bogen siden sin indlemmelse i biblioteket ikke har befundet sig på sin faste plads i reolen, men vandrer hvileløs fra arbejdsbord til arbejdsbord. En nyttig bog, altså – en brugsbog. Om man også vil kunne kalde den en spændende bog, afhænger af, hvad man vælger at lægge i den betegnelse. I den erhvervshistoriske fremstilling finder man løbende udmærkede raisonnementer og sammenfattende bemærkninger, navnlig af, hvad man kan slutte sig til ud fra de mange opstillinger af tal og tabeller, og der kan konstateres megen soberhed i så henseende. Til gengæld er der forhold, som i nogen grad skygger for det overblik og udblik, man af og til kan længes efter undervejs gennem læsningen af dette udmærkede værk med dets væld af ny og interessante oplysninger. Det skyldes bl.a. de begrænsninger, som projektets varighed og DFMs ansættelse på 4/7dels tid har pålagt hende, og det er der gjort rede for – DFM lover ikke en tøddel mere, end hun kan holde: Undersøgelsen omfatter kun det nuværende Danmark – altså ÷ Norge og Hertugdømmerne; undersøgelsen omfatter ikke en systematisk gennemgang af kilder til belysning af instrumentbyggere uden for København, og undersøgelsen medinddrager ikke kilder uden for landets grænser, der kunne sætte det danske instrumenthåndværk ind i dets europæiske sammenhæng. Tæt i hælene på dette sidste forbehold følger DFMs forhold til at drive erhvervshistorie.

Det er et fagområde, som anmelderen må nærme sig tøvende i bevidstheden om at være uden større indsigt i disciplinens afgrænsning og metode. Men ved at spørge sig for blandt fagets udøvere får man indtryk af, at erhvervshistorie kan drives ud fra i hvert fald to forskellige synsmåder, nemlig dels som en klassisk historisk videnskab udelukkende med basis i de skriftlige kilder – dels som en noget bredere anlagt forskning, der inddrager produktet i undersøgelsen ud fra den opfattelse, at erhvervets »skæbne« også beror på produktionsens egenskaber og kvalitet. En sådan genstands-betonet erhvervshistorie er kun mulig, dersom den kan bygge på allerede foreliggende undersøgelser af de produkter, der er tale om – in casu de forskellige instrumenttyper, og for Danmarks vedkommende foreligger i alt væsentligt kun mindre arbejder bortset fra Ole Olsens store indsats med hensyn til orgelbygning, som ikke er medtaget i bogen. DFM har således ikke haft noget valg – hendes erhvervshistorie er papirhistorie. Men hun drejer ind på genstandssiden, hvor det er muligt, d.v.s. hvor kilderne åbner en dør, og hvis hun selv er på hjemmebane. Det er hun navnlig, når det gælder strengeinstrumenter – især klaverer, og det mærkes positivt – og negativt i den forstand, at fremstillingen bliver en kende uafbalanceret. Sammenlignet med de nylig udkomne tre første bind af Håndværkets Kulturhistorie, der kun yder genstandene retfærdighed ved en summarisk stilhistorisk oversigt, virker DFM's bog ret konkret optaget af produktets udformning, Alligevel kan det ikke undgås, at hendes arbejde på dette område må holde sig til beskrivelse og afstå fra et bud på forklaring og perspektivering.

Instrumentbygger-erhvervet belyses med hensyn til uddannelse, etablering, virksomhedens organisering med ansatte og lærlinge, produktionens størrelse, udstillinger, kundekredsen og priser, eksport og import og meget mere, hvortil kommer, at vi følger visse grene af denne gruppe håndværkere fra begyndelsens bestillingsarbejder til den industrielt prægede produktion af standardvare. En af de mest interessante og overraskende oplysninger er, at erhvervet som instrumentbygger gennem hele perioden i praksis var en fri næring. Dette i en tid, hvor der ustandselig blev lovgivet for laugsvæsen, og hvor billedet stadig er farvet af enevældens holdning til laugene. Det er den, der giver sig udtryk i det raffinerede bevillingssystem til styring af laugenes magt og indflydelse: »fasthed og smidig regulering«, som Inger Dübeck udtrykker det i 3. bind af Håndværkets Kulturhistorie. Fra Eva Helenius-Öberg ved vi, at de svenske instrumentbyggere både fra statsmagts side og gennem laugenes nidkære virksomhed blev holdt stramt organiserede og styret i deres udfoldelse, mens altså forholdene i Danmark var diametralt modsatte. Man må sige, at det er et stort held for os, at så mange instrumentbyggere alligevel så deres fordel i at søge både borgerskab, bevillinger og ofte også organisering i et beslægtet laug, for her ligger kilder til megen oplysning om deres virksomhed. DFM vandrer hastigt videre til at redegøre for hele dette komplicerede sæt af strukturer og undrer sig ikke nok til at spørge om, hvorfor dette håndværk var så uinteressant for statsmagten, at man lod dets udøvere leve uden for systemet, hvis de ønskede det.

I kapitlet »Patenter og nyskabelser« får man indtryk af, at dansk instrumentbygning ikke henlå i nordisk tusmørke, men tværtimod svingede med i periodens livlige opbrud fra gamle forestillinger til ny udtryksmidler, og selvfølgelig er netop dette område følsomt over for de grænser, DFM har måttet sætte for sin bog. I et enkelt tilfælde synes jeg faktisk, at hun skulle have brudt med sine principper og have rettet blikket mere intenst udad. Det er oven i købet hurtigt gjort. Messingblæseinstrumenterne fylder forholdsvis lidt både i erhvervshistorien og i den biografiske del – naturligt nok, for gennem hele historien dominerede dynastiet Fasting produktionen. Man ved en hel del om firmaets grundlægger, Johannes Fasting, bl.a. om etableringen i 1786 og kundekredsen, men der findes ikke et instrument, der med sikkerhed kan henføres til virksomheden i hans aktive år. Til gengæld får vi at vide, at han i 1793 introducerede »en Slags Vindbasse med Klapper og Ventiler«, som forøgede trompetens omfang, forbedrede intonationen og gjorde den egnet til obligate stemmer. Sammen med andre opfindelser fra Fastings hånd karakteriseres dette »som led i den udvikling, der var i gang inden for militærinstrumenterne Europa over«. Denne indplacering af Fastings eksperiment med trompeten er så summarisk, at den bliver misvisende, i hvert fald, hvis man spekulerer lidt over, hvad der menes med vindbasse, klap og ventiler. Anmelderen har forgæves søgt at finde ud af, hvad vindbasse betyder, men meget taler for, at Fastings idé er i slægt med William Shaws trompet med 3 sidehuller og et hul med klap til tonika-dominant transponering, som er publiceret af Eric Halfpenny i *Galpin Society Journal*, XIII i 1960. Trompeten er fremstillet i London 1787 og er det tidligste konkrete og daterede belæg på anvendelse af sidehuller og klapsystem på messingblæsere. I sin bog om denne instrumentkategori fra 1976 giver Anthony Baines et overblik over skriftlige kilder, som nævner lignende eksperimenter, f. eks. Altenburg 1795, Schubart inden 1791 og Nessmann 1793. Alle disse forsøg har forbindelse til koncertlivet – ikke militæret. Nok vandrede trompeterne ud og ind imellem begge milieuer, men der er direkte forbindelse til et koncertrepertoire, som der er det i tilfældet Weidingers omdiskuterede klaptrompet fra 1801 og Haydns koncert fra 1796 for et instrument, der må have været konstrueret på samme måde. Det er interessant, hvis Fasting er med i dette selskab, og pludselig bliver det vigtigt at få opklaret spørgsmålet: hvor mon gik kobbersmeden Johannes Fasting hen, da han gik på valsen og lærte sig instrumentbyggeriet?

Fra sit ståsted kan DFM svare tilbage, at hun har fremlagt materialerne – nu er det om at tage fat på at undre sig og udforske instrumenterne, og i anden sammenhæng har hun da også selv bidraget med organologiske studier af danske instrumenter. Her påviser hun bl.a., at man uden supplerende arkivundersøgelser kan risikere ganske graverende fejltagelser, naturligvis navnlig ved datering af en produktion, bl.a. fordi instrumentbyggerne ikke nødvendigvis arbejder sig i ret linie fra det enkle til det komplicerede.

Tyngdepunktet i DFM's bog ligger i den biografiske del, og om den skal der – paradoksalt nok – ikke siges meget her. Den er mageløs i dette ords direkte og

overførte betydning, og for nu til eksempel at nævne en bygger, som allerede har været omtalt tidligere, så vil alle interesserede være DFM evigt taknemlig for, at hun har skabt klarhed ud af det kaos, som indtil nu har hersket omkring dynastiet Fastings forskellige medlemmer. Udover den slags saneringsopgaver kan man glæde sig over en vel gennemtænkt opstilling af underpunkter for den enkelte biografi. Hvad indholdet angår har jeg kun lyst til at diskutere opregningen af bevarede instrumenter. Det handler ikke om, at den vil være forældet dagen efter bogens udgivelse, men nok om graden af de tekniske oplysninger for det enkelte instruments vedkommende. Den kan virke lidt tilfældig fra gruppe til gruppe, og igen er messinginstrumenterne svagest funderet med et temmelig uafklaret forhold til oplysningernes art og konsekvens. Mon ikke man havde stået sig ved at gøre kort proces: efter en generel karakteristik, som den DFM meget fint og overbevisende giver i visse tilfælde, kunne man for det enkelte instrument være godt hjulpet ved udelukkende at blive informeret om 1) hovedtype (f.eks. taffelklaver, hageharpe, ventilbasun etc.), 2) eventuelt nummer og/eller datering og 3) nuværende hjemsted.

Bogen er på en yderst oplivende måde præget af et omfattende og morsomt billedmateriale. Dette skyldes sikkert, at DFM har arbejdet som kunsthistoriker med ikonografiske studier også i anden sammenhæng, og hun kan se på billeder. Der er adskillige gode iagttagelser af detaljer i den enkelte illustration, og billedstoffet er placeret i relevante sammenhænge. Bogens tidligere omtalte karakter bevirker, at billedsiden får »connotativ hældning«, men man må glæde sig over, at der har været tid til også at vie illustrationerne megen god opmærksomhed, og det vil givetvis bidrage til at sikre bogen en forholdvis bred læserskare. Til gengæld kan man så nok undre sig lidt over, at billedteksterne, hvad angår angivelse af proveniens langt fra altid er fyldestgørende. Som et eksempel kan vi tage Marschall-portrættet på s. 213, der i lighed med en del andre illustrationer kun er forsynet med det højst lakoniske »Foto KB«. Da dette portræt er nyt for anmelderen, måtte hun på arbejde. Det kongelige Bibliotek har ingen oplysninger, Dansk Biografisk Leksikon (1981) omtaler kort og godt et maleri, og på Frederiksborgmuseet sluttes ringen: oplysningen i Dansk Biografisk Leksikon stammer fra fotografiet på KB.

Marschall-portrættet bliver i DFMs bog alt for interessant til, at man kan lade det i stikken. Her har vi tydeligvis forlægget til C. Simonsens kendte litografi efter tegning af Plötz fra 1859, og det hænger måske den dag i dag i et privat hjem – men hvor? Jeg mener naturligvis ikke, at musikhistorikeren DFM nødvendigvis skulle have præsenteret os for gådens endelige løsning, men man må sandelig sige, at kunsthistorikeren af samme navn har fornægtet sig: der burde have stået »Maleri, udført efter 1829, kunstner og hjemsted ikke oplyst. Foto KB.

Marschall er et usædvanligt navn i Danmark og telefonbogen en vidunderlig opfindelse. De fleste mennesker reagerer som regel særdeles elskværdigt, når man viser interesse for betydelige medlemmer af deres familie – således også A. Marschalls efterslægt. Inden dead-line var anmelderen nået frem til Lange-land, hvor sporet foreløbig synes blokeret. Der foreligger imidlertid oplysning-

ger om et salg på en auktion i 1950'erne, og dermed findes også mulighed for et katalog med relevante specifikationer. Det er således slet ikke umuligt, at man kan få opklaret, hvem der – engang mellem 1829 og 1842 – malede Andreas Marschall i vest og frakke med Dannebrogskors.

Omslag og typografi er tilrettelagt af Erik Ellegaard Frederiksen, og det umiddelbare indtryk, når man tager bogen i hånden, er særdeles sympatisk. Jeg skal i øvrigt ikke begive mig ind på bogæstetiske betragtninger, men blot nævne et par forhold, som kan distrahere den, der til stadighed skal benytte DFMs arbejde som opslagsværk, noget der navnlig vil gøre sig gældende for hoveddelen med de biografiske oplysninger. Trods al mulig omtanke med hensyn til at tydeliggøre de mange underrubrikker ved marginal-tekster er de enkelte opslag ikke synderlig overskuelige. Der er for megen trængsel på siderne, hvilket jo nok skyldes, at opgaven har været underlagt et diktat af hensyn til økonomien. Man har derfor måttet afstå fra en simpel løsning, som ville have lettet overblikket, nemlig større (og ensartet!) afstand mellem behandlingen af de egentlige byggere og en dertil afpasset frilæggelse af underrubrikkerne. Pagineringen holder underkant med brødteksten og kommer et par gange i faretruende nærhed af marginal-rubrikkerne. Direkte upraktisk er det i en håndbog som den foreliggende, at man har placeret højresidernes paginering til venstre, ind mod ryggen.

DFMs bog om danske instrumentbyggere er ikke – og kan ifølge sit erklærede formål ikke være – præget af vurderinger og konklusioner på et overordnet plan. Men bogen er spændende i den forstand, at dens utrolig mange og nye oplysninger vil virke igangsættende på læseren. Anmeldelsen har givet et par eksempler på, hvad det i praksis kan betyde. Fremfor alt er der tale om en håndbog, der vil være obligatorisk på musikfaglige biblioteker i de nordiske lande, og desuden råber den højt på sin efterfølger om danske instrumentbyggere efter 1850. Men i virkeligheden vil DFM måske kunne udrette endnu mere ved at tage sig specielt af dansk klaverbygning i en tilsvarende periode. Man må under alle omstændigheder håbe på, at hun får mulighed for at arbejde videre med arkivalske studier inden for danske tilvirkning af musikinstrumenter.

Mette Müller

Musikalske Begreber. En ordbog af Søren Sørensen, John Christiansen, Bo Marschner, Finn Slumstrup. G. E. C. Gad, København 1983

Med *Musikalske Begreber* (225 sider) har G. E. C. Gads Forlag fulgt sit musikleksikon op med et lille musikalsk realleksikon.